

4032

ع

١
٤٤٤

٦

www.ketab.ir

۱۳۶۲	فهرست منابع	سرشناسه
مقدمه‌ای بر روان‌شناسی اسلامی: نگاه قرآن؛ بر اساس آثار ابن‌الله مصباح‌یزدی / سید قیروزیان.		عنوان و نام پدیدآور
فج: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۸.		مشخصات نشر
۴۶۴ص.		مشخصات ظاهری
مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۸. روان‌شناسی: ۱۱۳.		فروست
۹۷۸-۶۰-۴۴۴-۳۰۱-۵		شابک
فنا.		وضعیت فهرست‌نویسی
کتابنامه.		یادداشت
مصباح، محمدتقی، ۱۴۱۳ -- دیدگاه درباره روان‌شناسی اسلامی		موضوع
Mishbah Yazdi, Muhammad Taqi -- Views on Islamic psychology		موضوع
روان‌شناسی اسلامی -- جنبه‌های قرآنی.		موضوع
Islam -- Psychology -- Qur'anic teaching		موضوع
مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی،		شناسهٔ افزوده
BP۸۰۳/۲۵/۷م۹۰۶		زده‌بندی گنبد
۴۸۵/۲۹۷		زده‌بندی دیوپی
۵۶۳۸۷۴۰		شماره کتاب‌شناسی ملی

مقدمه‌ای بر

روانشناسی از دیدگاه قرآن

اساس آثار آیت‌الله مصباح یزدی

شیر فیروزیان

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۸

شمارهٔ ردیف ۱۴۳۷
شمارهٔ موضوعی روان‌شناسی - ۱۱۳
۱۳۹۸-۰۳

مقدمه‌ای بر روان‌شناسی از دیدگاه قرآن بر اساس آثار آیت‌الله مصباح‌یزدی

● مؤلف: شبیر فیروزیان

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

● چاپ: وفا

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۹۸

● شمارگان: ۳۰۰

● قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی مزار، پلاک ۳۸

● تلفن و نمابر: ۰۲۵ ۳۷۷۴۲۳۲۶

● شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۳ فروردین و شهید متری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۰۱

● تلفن و نمابر: ۰۲۱ ۶۶۴۶۶۱۲۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی: قم، بنواراسی، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● تلفن: ۰۲۵ ۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۰۶-۵

کلبه حقوق برای ناشر محفوظ است

۱۳ مقدمه معاونت پژوهش

۱۷ مقدمه

۱۸ نکاتی درباره ساختار و محتوای کتاب

فصل اول: مفهوم‌شناسی و کارکردشناسی «نفس» و مفاهیم مرتبط با آن

۲۳ ۱. تعریف «روان‌شناسی» در اسلام و غرب

۲۴ ۲. تفاوت «روان‌شناسی» با «اخلاق» و «تربیت»

۲۶ ۳. «روان‌شناسی فردی» و «روان‌شناسی اجتماعی»

۲۷ ۴. بررسی تفصیلی مفهوم و ساختار «نفس» انسان

۲۸ ۴-۱. بررسی مفهوم «نفس» در قرآن، اخلاق و فلسفه

۲۸ ۴-۱-۱. «نفس» در قرآن

۲۹ الف) بررسی تفاوت‌های مفهوم «نفس» با سایر مفاهیم مشابه در قرآن کریم

۲۹ یک. «نفس» و «قلب»

۳۵ دو. «قلب» و «فؤاد»

۳۷ سه. «قلب» و «صدر»

- ۳۸..... ۴-۱-۲. «نفس» در اخلاق
- ۳۹..... ۴-۱-۳. «نفس» در فلسفه و روان‌شناسی اسلامی
- ۴۰..... ۴-۲. معرفت‌شناسی «روح» (یا «نفس») در روان‌شناسی اسلامی
- ۴۰..... ۴-۲-۱. تفاوت نگاه روان‌شناسی اسلامی و غربی درباره «روح»
- ۴۳..... ۴-۲-۲. معنای قرآنی «روح»
- ۴۵..... ۴-۲-۳. ادله قرآنی وجود «روح»
- ۵۳..... ۴-۲-۴. تجرد و بقای روح
- ۵۵..... ۴-۲-۵. تجرد روح در قرآن
- ۵۹..... ۴-۲-۶. بحثی پیرامون جنس روح
- ۶۲..... ۴-۲-۷. ارتباط «روح» با «بدن»
- ۶۳..... ۴-۲-۸. سوالات معده درباره چگونگی ارتباط «روح» با «بدن»
- ۷۲..... ۴-۲-۹. ارتباط «روح» با «بدن» در قرآن
- ۷۵..... ۴-۳. ساختار «نفس» انسان در روان‌شناسی اسلامی
- ۷۶..... ۴-۴. ویژگی‌های مهم نفس انسان
- ۷۷..... ۴-۴-۱. پیوند ابعاد نفس
- ۷۸..... ۴-۴-۲. حرکت ذاتی نفس
- ۷۹..... ۴-۴-۳. قابلیت تکاملی نفس
- ۸۲..... ۴-۴-۴. اختیار نفس
- ۸۵..... الف) بررسی اصطلاحی مفهوم «اختیار»
- ۸۹..... ب) ادله قرآنی اختیار انسان
- ۹۲..... ج) آیات و روایات موهم جبر و پاسخ به آنها.
- ۱۰۶..... د) بررسی دو گرایش جبرگرایانه در روان‌شناسی
- ۱۰۶..... یک. جبر طبیعی و پاسخ به آن
- ۱۰۸..... دو. جبر اجتماعی و پاسخ به آن
- ۱۱۰..... ۴-۵. جمع‌بندی
- ۱۱۰..... ۵. تأملی در مفهوم «فطرت»

- ۵-۱. معنای لغوی، قرآنی و اصطلاحی «فطرت» ۱۱۰
- ۵-۲. موارد استعمال «فطرت» در منابع دینی ۱۱۳
- ۵-۳. تفاوت «فطرت» با «غریزه» ۱۱۳

فصل دوم: «شناخت» (بینش): اولین بُعد هرم «نفس»

۱. مفهوم‌شناسی «شناخت» ۱۱۷
۲. گونه‌شناسی «شناخت» ۱۱۸
- ۲-۱. ادراک و شناخت حصولی ۱۱۸
- ۲-۱-۱. ادراک حسی ۱۱۹
- ۲-۱-۲. ادراک خیالی ۱۱۹
- ۲-۱-۳. ادراک وهمی ۱۱۹
- ۲-۱-۴. ادراک عقلی ۱۲۰
- ۲-۲. ادراک و شناخت حضوری ۱۲۱
- ۲-۲-۱. خطاناپذیری شناخت حضوری ۱۲۴
- ۲-۲-۲. مراتب شناخت حضوری ۱۲۶
۳. شناخت فطری ۱۲۷
- ۳-۱. خداشناسی فطری حضوری در قرآن کریم ۱۳۰
- ۳-۱-۱. دلالت آیه «فطرت» بر خداشناسی فطری حضوری ۱۳۰
- الف) فطری بودن کلیات آموزه‌های دین ۱۳۱
- ب) فطری بودن خداپرستی ۱۳۲
- ج) فطری بودن شناخت حضوری خداوند ۱۳۳
- ۳-۱-۲. دلالت آیه «میثاق» بر خداشناسی فطری حضوری ۱۳۳
۴. ادراک و مبادی آن در قرآن ۱۱۳

فصل سوم: «قدرت» (کنش): دومین بُعد هرم «نفس»

۱. مفهوم‌شناسی «قدرت» ۱۴۵
۲. گونه‌شناسی «قدرت» ۱۴۶
- ۲-۱. قدرت طبیعی (فیزیکی) ۱۴۶

- ۱۴۶..... ۲-۱-۱. اعمال قدرت در طبیعت
- ۱۴۶..... ۲-۱-۲. اعمال قدرت در سایر جانداران
- ۱۴۶..... ۲-۱-۳. اعمال قدرت در سایر انسان‌ها
- ۱۴۷..... ۲-۲. قدرت تکنیکی
- ۱۴۷..... ۲-۲-۱. تصرفات به کمک علوم تجربی و عادی
- ۱۴۷..... ۲-۲-۲. تصرفات به کمک علوم غریبه
- ۱۴۸..... ۲-۳. قدرت اجتماعی
- ۱۴۹..... ۲-۳-۱. استفاده مطلوب از قدرت اجتماعی
- ۱۴۹..... ۲-۳-۲. استفاده نامطلوب از قدرت اجتماعی
- ۱۵۰..... ۲-۴. قدرت متافیزیکی (ماوراءالطبیعی)
- ۱۵۰..... ۲-۴-۱. نفسانی
- ۱۵۱..... ۲-۴-۲. الهی

فصل چهارم: امیال (گرایش)؛ سومین بُعد هرم «نفس»

- ۱۵۵..... ۱. مقدمه
- ۱۵۷..... ۲. بررسی امیال اصلی «نفس» انسان در قرآن کریم
- ۱۵۷..... ۲-۱. حب بقا (میل به جاودانگی)
- ۱۵۷..... ۲-۱-۱. «حب بقا» در قرآن
- ۱۶۲..... ۲-۱-۲. تأثیرات روانی عامل «شناخت» در جهت‌دهی «میل به بقا»
- ۱۶۵..... ۲-۱-۳. ریشه‌یابی روانی مسئله «ترس از مرگ»
- ۱۶۹..... ۲-۲. کمال‌خواهی
- ۱۶۹..... ۲-۲-۱. مفهوم‌شناسی «کمال»
- ۱۷۰..... ۲-۲-۲. تفاوت کمال حقیقی موجودات به نسبت تفاوت ماهوی آنها
- ۱۷۱..... ۲-۲-۳. سلسله کمالات وجودی موجودات
- ۱۷۳..... ۲-۲-۴. عوامل و شرایط حرکت به سوی کمال
- ۱۷۳..... ۲-۲-۵. انواع حرکت به سوی کمال
- ۱۷۴..... الف) حرکت «ادراکی» و «طبیعی»

- (ب) حرکت ارادی (اختیاری) و غیرارادی (غیراختیاری) ۱۷۵
- ۲-۲-۶. ضرورت شناخت کمال حقیقی ۱۷۵
- ۲-۲-۷. چگونگی شناخت کمال حقیقی انسان ۱۷۶
- پاسخ به یک شبهه ۱۸۲
- ۲-۲-۸. چگونگی تحقق اراده تکوینی و تشریحی خداوند برای کمال انسان ۱۸۳
- ۲-۲-۹. جلوه‌ای از «میل کمال‌خواهی» در انسان ۱۸۷
- ۲-۲-۱۰. ارتباط میان دو میل «کمال‌خواهی» و «بقا و جاودانگی» ۱۸۸
- ۲-۲-۱۱. «گرایش به کمال» در انسان و مصادیق آن ۱۸۹
- الف) میل حقیقت‌طلبی ۱۸۹
- یک. علایم و آثار وجود میل به حقیقت‌جویی در انسان ۱۹۰
- دو. «میل به حقیقت‌جویی» در قرآن ۱۹۱
- سه. مظاهر مختلف میل به حقیقت‌جویی و عوامل شکل‌گیری آن ۱۹۴
- چهار. ریشه‌یابی روانی انحراف «میل حقیقت‌طلبی» از مسیر صحیح ۱۹۶
- (ب) میل قدرت‌طلبی ۲۸۰
- یک. علایم و آثار وجود میل «قدرت‌طلبی» در انسان ۲۸۱
- دو. میل «قدرت‌طلبی» در قرآن ۲۸۲
- سه. مظاهر مختلف قدرت‌طلبی در انسان ۲۸۴
- چهار. گرایش‌های منشعب از «قدرت‌طلبی» ۲۸۸
- ۲-۳. میل لذت‌طلبی و سعادت‌خواهی ۲۹۲
- ۲-۳-۱. مفهوم‌شناسی «لذت» ۲۹۳
- ۲-۳-۲. ارتباط مفاهیم «لذت»، «کمال»، «محبت» و «سعادت» ۲۹۶
- ۲-۳-۳. فطری بودن میل «لذت‌طلبی و سعادت‌خواهی» از دیدگاه قرآن ۳۰۱
- ۲-۳-۴. لذیذترین لذت‌ها برای انسان ۳۰۱
- ۲-۳-۵. عوامل روانی انحراف «میل لذت‌طلبی» ۳۰۳
- الف) غفلت از لذت‌های ارزنده‌تر به دلیل تمرکز بر لذت‌های زودگذر ۳۰۳
- (ب) تنبلی و تن‌ندادن به سختی و کار و تلاش ۳۰۷

- (ج) کوتاهی در شکوفا کردن استعداد درک لذت‌های والای انسانی و اکتفا به لذت‌های طبیعی خودجوش ۳۰۸
- ۲-۳-۶. عام‌ترین عوامل انحراف در میل لذت‌طلبی ۳۱۰
- (الف) درک سریع‌تر لذات دنیایی به دلیل محسوس‌تر و در دسترس‌تر بودن آنها... ۳۱۰
- (ب) ضعف معرفت و ضعف ایمان ۳۱۲
- ۲-۳-۷. تأثیرات روانی «خوف» و «رجا» در جهت‌دهی میل لذت‌طلبی ۳۱۳
- ۲-۳-۸. جلوه‌ها و انشعابات مختلف میل لذت‌طلبی ۳۱۶
- (الف) غرایز ۳۱۷
- یک. میل به تغذیه (خوردن و آشامیدن) ۳۱۸
- دو. غریزه جنسی (گرایش به جنس مخالف) ۳۲۱
- سه. گرایش غریزی به «لباس»، «مسکن» و «مرکب» ۳۲۶
- (ب) گرایش به زینت و جمال (میل زیبایی‌طلبی) ۳۳۰
- (ج) گرایش به «مال» و «فرزند» ۳۳۳
- یک. گرایش به «مال» ۳۳۴
- دو. گرایش به «فرزند» ۳۳۴
- سه. گرایش به «مال» و «فرزند» در قرآن ۳۳۶
- (د) عواطف (میل دیگرخواهی) ۳۴۴
- یک. مفهوم‌شناسی «عاطفه» ۳۴۴
- دو. گونه‌شناسی عواطف ۳۴۵
- سه. عواطف ترکیبی ۳۴۷
- چهار. عواطف منفی ۳۴۷
- پنج. آثار متنوع عواطف ۳۴۹
- شش. تفاوت «میل دیگرخواهی» با سایر امیال نفسانی ۳۵۱
- هفت. اهمیت میل دیگرخواهی در زمینه‌سازی برای رسیدن به حد نصاب ارزش‌های اسلامی ۳۵۴
- (ه) احساسات و انفعالات ۳۶۰

۳۶۱	یک. مظاهر مختلف احساسات و انفعالات
۳۶۴	دو. احساسات و انفعالات در قرآن
۳۶۸	۳. بررسی چند مسئله مهم درباره امیال فطری در انسان
۳۶۸	۳-۱. جایگاه «گرایش به خداپرستی» در ساختار نفس انسان
۳۷۳	۳-۲. فعل اختیاری ارزش آفرین است، نه صرف وجود امیال نفسانی
۳۷۴	۳-۳. وجود زمینه‌های «خیر» و «شر» در نفس انسان
۳۸۴	۳-۴. «هم‌افزایی» و «تزامم» امیال

فصل پنجم: «شخصیت» و عوامل مؤثر بر تکوین یا تغییر آن

۳۹۱	۱. مفهوم‌شناسی «شخصیت»
۳۹۳	۲. عوامل مؤثر بر شکل‌گیری «شخصیت» و میزان تأثیر هریک از آنها
۳۹۳	۲-۱. وراثت
۳۹۹	۲-۲. محیط
۳۹۹	۲-۲-۱. محیط پیش از تولد
۴۰۰	۲-۲-۲. محیط پس از تولد
۴۰۰	الف) محیط طبیعی
۴۰۲	ب) محیط اجتماعی
۴۰۷	مقایسه حدود تأثیر دو عامل «وراثت» و «محیط اجتماعی» بر شخصیت انسان
۴۱۳	۲-۳. گذشت زمان (سن)
۴۱۶	۲-۴. فطریات
۴۱۷	۲-۵. عوامل غیبی و ماوراءالطبیعی
۴۲۳	۲-۶. اختیار و اراده آزاد
۴۲۷	منابع
۴۳۳	نمایه‌ها

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جانها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل ازین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حقا، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ایمان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او ﷺ برجسته‌ترین است. دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جانها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشارِ فزون از

شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی باز یابند. ولی در فلسفه و پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرجاless در پیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع) در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت

آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو روان‌شناسی اسلامی که با تلاش پژوهشگر ارجمند آقای دکتر شبیر فیروزیان نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه مبانی قرآنی روان‌شناسی اسلامی با محوریت دیدگاه‌های آیت‌الله مصباح یزدی رحمته‌الله علیه است.

معاونت پژوهش از مولف محترم و آقایان حجج اسلام والمسلمین دکتر محمدناصر سقایی بی‌ریا و دکتر امیررضا اشرفی که با مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *